IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

SPORT DISKURSIDA TERMINLARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

Uktamov Muhammadkarim Vahobjon o‘g‘li
Central Asian Medical University
Ingliz tili o‘qituvchisi
E-mail: uktamovmuhammadkarim@gmail.com
ORCID: 0009-0000-2681-1790

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20302166

Annotatsiya: Mazkur maqolada sport diskursida terminlardan foydalanishning lingvistik va pragmatik xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda sport terminologiyasining kommunikativ muhit bilan uzviy bog‘liqligi, terminlarning turli diskurs qatlamlarida funksional faollashuvi hamda ularning semantik va stilistik o‘zgaruvchanligi tahlil qilinadi. Sport diskursining institutsional, jurnalistik, professional va ommaviy shakllarida terminlarning qo‘llanish mexanizmlari yoritilib, ularning pragmatik moslashuv xususiyatlari ochib beriladi. Shuningdek, sport terminlarining real vaqt kommunikatsiyasi, ekspressivlik va kommunikativ iqtisod tamoyillari asosida shakllanishi ilmiy asosda izohlanadi. Tadqiqot natijalari sport terminologiyasi statik leksik tizim emas, balki dinamik va moslashuvchan kommunikativ mexanizm ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: sport diskursi, sport terminologiyasi, kommunikativ strategiya, pragmatika, diskurs tahlili, ekspressivlik, real vaqt kommunikatsiyasi, sport lingvistikasi.

Zamonaviy tilshunoslikda diskurs tushunchasi til birliklarining real kommunikativ muhitdagi faoliyatini o‘rganishga qaratilgan muhim ilmiy kategoriyalardan biri sifatida e’tirof etiladi. Diskurs nazariyasi tilni faqat grammatik va strukturaviy tizim sifatida emas, balki inson faoliyati, ijtimoiy munosabatlar va madaniy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan kommunikativ hodisa sifatida talqin qilish imkonini beradi. Shu jihatdan diskurs tilning amaliy qo‘llanish jarayonini, nutq ishtirokchilarining kommunikativ maqsadini, ijtimoiy mavqeini hamda muayyan vaziyatga mos ravishda til birliklarini tanlash va qo‘llash mexanizmlarini o‘rganadi. Tilshunoslikda diskurs tushunchasi matn va nutq kategoriyalaridan kengroq mazmunga ega bo‘lib, u kommunikativ vaziyat, nutq subyektlari, pragmatik maqsad, ijtimoiy kontekst va madaniy omillarni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli zamonaviy lingvistika doirasida diskurs tahlili til birliklarining faqat semantik xususiyatlarini emas, balki ularning funksional va pragmatik imkoniyatlarini ham ochib berishga xizmat qiladi. Ayniqsa, global kommunikatsiya kuchayib borayotgan bugungi davrda diskurs til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yorituvchi asosiy nazariy yo‘nalishlardan biriga aylangan. Sport diskursi esa zamonaviy diskurs nazariyasining alohida va o‘ziga xos yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki sport bugungi kunda nafaqat jismoniy faoliyat yoki musobaqa tizimi, balki yirik ijtimoiy-madaniy va kommunikativ maydon sifatida shakllangan. Sportga oid matnlar, sharhlar, intervyular, teletranslyatsiyalar, muxlislar nutqi va internet kommunikatsiyasi o‘ziga xos diskursiv muhitni yuzaga keltiradi. Mazkur muhitda qo‘llaniladigan terminlar esa kommunikativ jarayonning asosiy vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.Diskurs nazariyasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Zamonaviy sport lingvistikasi doirasida esa sport diskursi alohida tadqiqot obyekti sifatida shakllandi. Sport diskursi zamonaviy kommunikativ makonda alohida o‘rin tutuvchi, o‘ziga xos ijtimoiy, madaniy va lingvistik xususiyatlarga ega bo‘lgan murakkab nutqiy hodisadir.[1] U faqat sport musobaqalarini tasvirlash yoki natijalarni yetkazish bilan cheklanmaydi, balki sportga oid bilim, emotsiya,

[1] . Chovanec J. *Language and Sport: Discourse and Practice.* London: 2018

baholash, ijtimoiy munosabat va jamoaviy identitetni shakllantirish jarayonlarini ham o‘z ichiga oladi. Shu bois sport diskursi til birliklarining real nutqiy vaziyatda qanday ishlashini, ular qanday kommunikativ maqsadga xizmat qilishini va auditoriyaga qanday pragmatik ta’sir ko‘rsatishini o‘rganishda muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Sport diskursining asosiy lingvistik belgilaridan biri uning yuqori darajadagi dinamikligidir. Sport musobaqalarida voqealar tez almashadi, vaziyatlar qisqa vaqt ichida o‘zgaradi va nutq ishtirokchilari — sharhlovchi, jurnalist, murabbiy, sportchi yoki muxlis — bu jarayonga tezkor munosabat bildirishga majbur bo‘ladi. Ana shu tezkorlik sport nutqida qisqa, ixcham, aniq va katta axborot yukiga ega terminlarning faol qo‘llanishini taqozo etadi. Masalan, ingliz sport diskursida *goal*, *pass*, *serve*, *shot*, *save*, *foul*, *penalty*, *counterattack* kabi birliklar bir necha soniya ichida yuz bergan voqea mohiyatini aniq ifodalashga xizmat qiladi. Bunday terminlar kommunikativ iqtisod tamoyiliga asoslanadi: ya’ni minimal lingvistik shakl orqali maksimal axborot yetkaziladi. Sport diskursining yana bir muhim xususiyati uning emotsional ekspressiv boyligidir. Sport doimo g‘alaba va mag‘lubiyat, raqobat va ustunlik, dramatik burilish va kutilmagan natijalar bilan bog‘liq bo‘lgani sababli, bu soha nutqida hissiylik tabiiy ravishda kuchli namoyon bo‘ladi. Sharhlovchilar nutqida *brilliant goal*, *dramatic finish*, *unbelievable save*, *perfect serve*, *last-minute winner* kabi birikmalar sport hodisasini oddiy tarzda nomlashdan tashqari, auditoriyada hayrat, quvonch, keskinlik yoki afsuslanish kabi hissiy reaksiyalarni uyg‘otadi. Demak, sport terminlari faqat denotativ ma’no ifodalovchi birlik emas, balki emotsional ta’sir ko‘rsatish vositasi sifatida ham faoliyat yuritadi. Sport diskursining lingvistik tabiatida rasmiy va norasmiy qatlamlarning uyg‘unligi ham alohida ahamiyatga ega. Rasmiy sport qoidalari, hakamlik qarorlari, federatsiya hujjatlari va musobaqa protokollarida terminlar qat’iy, standart va normativ ma’noda qo‘llanadi. Masalan, *offside*, *red card*, *free kick*, *technical foul*, *tie-break* kabi terminlar rasmiy reglament bilan mustahkamlangan bo‘lib, ularning ma’nosi aniq va barqarordir. Biroq sport jurnalistikasi, muxlislar muloqoti va ijtimoiy tarmoqlarda ayni terminlar metaforik, ekspressiv yoki slang xususiyat kasb qilishi mumkin. Masalan, *destroyed*, *crushed*, *comeback*, *miracle goal* kabi birliklar rasmiy terminologik aniqlikdan ko‘ra, hissiy ta’sir va baholash vazifasini kuchaytiradi. Sport diskursi, shuningdek, multimodal xarakterga ega. Ya’ni u faqat og‘zaki yoki yozma nutq bilan emas, balki tasvir, ovoz, mimika, statistik jadval, grafik, video lavha va auditoriya reaksiyasi bilan ham bog‘liq holda shakllanadi. Masalan, teletranslyatsiyada sharhlovchining “Goal!” degan qisqa nutqiy birligi stadiondagi shovqin, futbolchining harakati, hisob taxtasi va tomoshabinlarning hissiy reaksiyasi bilan birgalikda to‘liq kommunikativ mazmun hosil qiladi. Shuning uchun sport diskursida terminning ma’nosi faqat lug‘aviy ta’rif bilan emas, balki vaziyat, kontekst va vizual-audio belgilar orqali ham kengayadi. Lingvistik nuqtai nazardan sport diskursi pragmatik jihatdan kuchli yo‘naltirilgan nutq turi hisoblanadi. Unda har bir termin muayyan kommunikativ vazifani bajaradi: axborot berish, baholash, auditoriyani jalb qilish, voqea keskinligini kuchaytirish, sportchining mahoratini ta’kidlash yoki jamoaviy ruhni shakllantirish. Shu sababli sport diskursida terminlar oddiy nomlovchi vosita emas, balki kommunikativ strategiyaning faol elementi sifatida namoyon bo‘ladi. Sport terminlari diskursdan tashqarida alohida lug‘aviy birlik sifatida mavjud bo‘lishi mumkin, biroq ularning haqiqiy semantik, pragmatik va stilistik imkoniyatlari aynan diskurs doirasida to‘liq namoyon bo‘ladi. Termin ma’nosi u qo‘llanayotgan kommunikativ vaziyat, nutq ishtirokchilari, auditoriya turi, janr va ijtimoiy kontekst bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bois sport terminologiyasini faqat lug‘atdagi izohlar asosida o‘rganish yetarli emas; uni real nutqiy jarayonda, ya’ni sport diskursi doirasida tahlil qilish zarur.

Birinchi navbatda, sport terminlarining diskursdagi faoliyati kontekstual faollashuv orqali belgilanadi. Bir termin turli diskurslarda turlicha ma’no soyalariga ega bo‘lishi mumkin.

Masalan, *goal* termini rasmiy protokolda shunchaki hisobga olingan natijani bildiradi. Sport sharhida esa u o‘yinning burilish nuqtasi, jamoaning ustunligi yoki tarixiy lahza sifatida talqin qilinadi. Muxlislar nutqida esa *goal* emotsional portlash, quvonch va jamoaviy birlik belgisi sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, terminning semantik hajmi diskurs turiga qarab kengayadi.

Ikkinchidan, sport terminlari pragmatik moslashuv xususiyatiga ega. Bir xil sport hodisasi rasmiy, jurnalistik va ommaviy diskursda turlicha ifodalanadi. Masalan, rasmiy matnda *defeat* neytral tarzda “mag‘lubiyat”ni bildirsa, sport OAVlarida *crushed*, *smashed*, *destroyed* kabi ekspressiv birliklar orqali ayni holat keskinroq, dramatikroq va ta’sirchanroq tasvirlanadi. Bu esa sport terminologiyasining auditoriyaga moslashish imkoniyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Rasmiy diskurs aniqlikni, jurnalistik diskurs ta’sirchanlikni, muxlislar diskursi esa emotsional yaqinlikni ustuvor qiladi.

Uchinchidan, sport terminlari kommunikativ iqtisod tamoyiliga asoslanadi. Sport jarayonida voqealar tez sodir bo‘lgani uchun terminlar qisqa, aniq va tez talaffuz qilinadigan shaklda bo‘lishi zarur. *Pass*, *shot*, *save*, *serve*, *run*, *foul* kabi terminlar aynan shu jihatdan samarali hisoblanadi. Ular bir yoki ikki bo‘g‘in orqali butun bir harakat, vaziyat yoki natijani ifodalaydi. Bu xususiyat sport sharhlovchilari nutqida, ayniqsa, jonli translyatsiyalar paytida juda muhim ahamiyat kasb etadi.

To‘rtinchidan, sport terminlari ijtimoiy identifikatsiya vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Muayyan sport turiga oid terminlarni bilish va ularni to‘g‘ri qo‘llash sport madaniyatiga mansublik belgisi sifatida qabul qilinadi. Masalan, futbol muxlislari *offside*, *hat-trick*, *VAR*, *pressing* kabi terminlarni faol qo‘llasa, tennis muxlislari *ace*, *deuce*, *break point*, *tie-break* kabi birliklar orqali o‘z sport madaniyatiga mansubligini namoyon qiladi. Bu jarayon terminlarning nafaqat lingvistik, balki sotsiolingvistik vazifa bajarishini ham tasdiqlaydi.

Beshinchidan, sport terminlari metaforik kengayish xususiyatiga ega. Ko‘plab sport terminlari o‘zining dastlabki sohaviy doirasidan chiqib, kundalik nutq, siyosat, biznes va ommaviy kommunikatsiyada ham qo‘llanmoqda. Masalan, *level playing field*, *game changer*, *the ball is in your court*, *to score a goal*, *knockout argument* kabi iboralar sport diskursidan umumiy ijtimoiy diskursga o‘tgan birliklardir. Bu holat sport terminologiyasining semantik moslashuvchanligini va uning jamiyat tafakkuridagi konseptual ahamiyatini ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan aytish mumkinki, diskurs va termin o‘rtasidagi munosabat ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, termin diskursni aniq, ixcham va professional qiladi; ikkinchi tomondan, diskurs terminning ma’nosini kengaytiradi, uni baholovchi, emotsional va ijtimoiy mazmun bilan boyitadi. Demak, sport terminlari diskursda faqat tayyor leksik birlik sifatida ishlatilmaydi, balki har bir kommunikativ vaziyatda qayta faollashadi va yangi pragmatik imkoniyatlar kasb etadi. Sport diskursida terminlardan foydalanish xususiyatlarini o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki sport bugungi kunda faqat jismoniy faoliyat sohasi emas, balki global kommunikatsiya, ommaviy madaniyat, ijtimoiy identitet va mediadiskurs bilan chambarchas bog‘langan murakkab fenomen sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu jarayonda sport terminlari kommunikativ tizimning asosiy vositalaridan biriga aylanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sport terminologiyasi oddiy nominativ birliklar yig‘indisi emas. U diskurs doirasida turli funksiyalarni bajaruvchi, semantik va pragmatik jihatdan moslashuvchan leksik tizimdir. Sport terminlari o‘yin jarayonidagi harakat va vaziyatlarni nomlash, real vaqt rejimida tezkor axborot uzatish, auditoriyada emotsional reaksiya uyg‘otish, sport madaniyatiga mansublikni ifodalash hamda ijtimoiy birlikni shakllantirish kabi vazifalarni bajaradi. Sport diskursining rasmiy, jurnalistik, professional va ommaviy

qatlamlarida terminlarning qo‘llanishi turlicha xarakterga ega. Rasmiy diskursda terminlar normativ aniqlik va standartlashuvni ta’minlasa, jurnalistik diskursda ular ekspressivlik va ta’sirchanlik vositasiga aylanadi. Professional diskursda terminlar texnik-taktik aniqlikni ifodalasa, muxlislar nutqida ijtimoiy yaqinlik va emotsional birdamlikni shakllantiradi. Demak, terminlarning funksiyasi ularning qo‘llanish muhiti bilan bevosita bog‘liq. Shuningdek, sport terminlarining global kommunikativ maydonda faol qo‘llanishi ingliz tilining xalqaro sport diskursidagi yetakchi mavqeini ko‘rsatadi. *Goal*, *penalty*, *serve*, *play-off*, *hat-trick*, *VAR* kabi birliklarning ko‘plab tillarga kirib borishi sport kommunikatsiyasining universallashuv jarayonini tasdiqlaydi. [2]Bu jarayon sport terminologiyasini xalqaro muloqotning umumiy kodlaridan biriga aylantirmoqda.

Umuman olganda, sport terminlarini diskursiv nuqtai nazardan o‘rganish ularning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, balki kommunikativ, pragmatik, sotsiolingvistik va madaniy imkoniyatlarini ham ochib beradi. Shu sababli sport terminologiyasi bo‘yicha keyingi tadqiqotlarda real sport sharhlari, OAV matnlari, muxlislar nutqi va ijtimoiy tarmoq diskursi asosida korpus tahlillarini olib borish maqsadga muvofiqdir. Bu esa sport lingvistikasining nazariy va amaliy imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Beard A. *The Language of Sport.* London: Routledge, 1998.
2. Chovanec J. *Language and Sport: Discourse and Practice.* London: 2018
3. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Fairclough N. *Discourse and Social Change.* Cambridge: Polity Press, 1992.
5. Halliday M.A.K. *Language as Social Semiotic.* London: Edward Arnold, 1978.
6. Van Dijk T. *Discourse and Context.* Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
7. FIFA. *Football Glossary and Terminology Guide.* Zurich: FIFA Publications, 2023.

[2] FIFA. *Football Glossary and Terminology Guide.* Zurich: FIFA Publications, 2023.